

مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری

سال پنجم، شماره‌ی ۱۸، پاییز ۱۳۹۵

صفحات ۱۷۸-۱۵۸

تحلیل و ارزیابی کاربرد روش تحلیل سلسله مراتبی فازی در اولویت‌بندی سناریوهای توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: استان مازندران)

شهاب‌الدین شمس^۱

ابوالحسن حسینی^۲

رادمان خورشیدیان^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۹/۱۳

چکیده

استان مازندران یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگری در کشور است. هدف پژوهش پیش‌رو بررسی سناریوهای ممکن آینده توسعه گردشگری روستایی در استان مازندران و اولویت‌بندی این سناریوها بر اساس دو شاخص مطلوبیت و احتمال است. برای دستیابی به این هدف از شیوه سناریونویسی در علم و هنر آینده‌پژوهی و روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش به مطلوب و محتمل بودن سه سناریو؛ توسعه گردشگری سلامت، گردشگری روستاهای بکر و گردشگری خوراک اشاره دارد و بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سرمایه‌گذاری در حوزه تحقق این سه سناریو می‌تواند راهکار خوبی برای توسعه گردشگری روستایی در استان مازندران باشد.

واژه‌های کلیدی: آینده‌پژوهی، گردشگری روستایی، سناریونویسی، تحلیل سلسله‌مراتبی فازی، استان مازندران.

^۱ استادیار گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه مازندران

^۲ استادیار گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه مازندران

نویسنده مسئول: دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی دانشگاه مازندران (khorshidian.radman@gmail.com)

مقدمه

به تعبیر اغلب محققین حوزه گردشگری، این صنعت در میان سایر صنایع بعد از نفت، دومین صنعت و در عین حال سریع‌ترین نرخ رشد را دارد و از اینرو تنوع محصولات و مقاصد گردشگری، از تبعات این فرایند محسوب می‌شود (ایمنی قشلاق و هاشمی، ۱۳۸۸: ۹۵). در جهان پرتلاطم کنونی، روستاها به کانون تردد انسان‌هایی بدل شده‌اند که برای فرار از زندگی پرهیاهوی شهری و زندگی ماشینی، به روستاها سفر می‌کنند. امروزه، با توجه به دامنه تقاضا و نیازهای محیط روستایی، گردشگری روستایی رو به توسعه گذاشته است و روزه‌روز بر اهمیت و جاذبه خاص آن افزوده می‌شود (حیدری ساربان، ۱۳۹۴: ۱۶۶). از سوی دیگر بر اساس برآوردهای موجود کشور ایران، از نظر پتانسیل‌های گردشگری طبیعی^۱ و تاریخی جزء ده کشور اول دنیا و از نظر تنوع گردشگری جزو ۵ کشور اول جهان و از نظر تنوع صنایع‌دستی جزو ۲ کشور اول جهان محسوب می‌شود (وارثی، سرور و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۵). این‌ها همه و همه اهمیت برنامه‌ریزی در حوزه گردشگری روستایی را گوشزد می‌کند، اما با افزایش تغییرات و دگرگونی‌ها، اتکا به روش‌های برنامه‌ریزی مبتنی بر پیش‌بینی، جوابگوی نیاز مدیریت‌های کلان کشور نبوده و سایه سنگین عدم قطعیت‌ها و ظهور رویدادهای ناپیوسته و شگفت‌انگیز، وضعیت را به گونه‌ای دگرگون کرد که پیش‌بینی آینده در دنیای پرتحمل برای برنامه‌ریزان، امری مشکل به نظر می‌رسید. عدم توانایی در پیش‌بینی دقیق آینده و همچنین پیچیدگی‌های ناشی از تغییرات روزافزون باعث شده تا محققان از قابلیت‌های دانش نوظهور آینده‌پژوهی بهره برده و آینده‌نگاری را وارد بطن فعالیت‌های برنامه‌ریزی و پیش‌بینی تحولات کنند. این رویکرد در عرصه مطالعات آینده به سرعت در میان بسیاری از کشورها گسترش یافت و با گذشت کمتر از دو دهه، عرصه‌های مختلف علوم را نیز درنوردید. به عبارتی دیگر حضور مؤثر در روند تحولات آینده، کاهش تهدیدات و افزایش فرصت‌ها و گزینه‌ها، نیازمند رویکردی آینده‌پژوهانه است که امکان کنشگری در رخدادهای آینده را فراهم می‌سازد (خزائی، ۱۳۸۶: ۴).

فرایند آینده‌پژوهی^۲ شامل مجموعه‌ی تلاش‌هایی است که با جستجوی منابع، الگوها و عوامل تغییر یا ثبات، به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه‌ریزی برای آنها می‌پردازد. آینده‌پژوهی بازتاب دهنده‌ی چگونگی زایش واقعیت «فردا» از دل تغییر (یا ثبات) «امروز» است. آینده‌پژوهی برابر عبارت لاتین «Futures Study» است. واژه‌ی جمع Futures به این دلیل استفاده شده است که با بهره‌گیری از طیف وسیعی از روش‌ها و به‌جای تصور «تنها یک آینده»، به گمانه‌زنی‌های نظام‌مند و خردورانه، در مورد نه تنها «یک آینده»، بلکه «چندین آینده‌ی متصور» مبادرت می‌شود. موضوعات آینده‌پژوهی در بر گیرنده‌ی گونه‌های «ممکن»، «محتمل» و «مطلوب» برای دگرگونی از حال به

^۱ Ecotourism^۲ Futures studies

آینده هستند. برخی از محققین از جمله نینیلوتو^۱ (۲۰۰۱) در مورد ماهیت مقوله آینده پژوهی به مثابه علم یا هنر، تحقیقات ارزشمندی انجام داده اند و در نهایت از آن به عنوان آینده شناسی^۲ یاد کرده که در حوزه فناوری اجتماعی^۳ قرار گرفته و بررسی می شود.

از این رو پژوهش پیش رو بر اساس نیاز به برنامه ریزی بلندمدت در حوزه گردشگری و به ویژه گردشگری روستایی در استان مازندران که یکی از جذاب ترین مقاصد گردشگری استان های کشور است، انجام و کوشش شد تا به جای بهره جستن از راهکارهای برنامه ریزی راهبردی^۴ که تا کنون در حوزه برنامه ریزی در گردشگری روستایی از آن به کرات استفاده شد، از روش سناریونویسی^۵ و از علم آینده پژوهی استفاده شود. ترکیب روش های کمی و کیفی باعث شده دستاوردهای این پژوهش هم خلاقانه و نوآورانه و هم سنجیده و دقیق باشد.

در پژوهش حاضر پس از مروری بر پیشینه تحقیق، به گردشگری روستایی و جایگاه آن و همچنین علم و هنر آینده پژوهی و فرآیند آن پرداخته خواهد شد، سپس پس از بررسی اجمالی استان مازندران به عنوان منطقه مورد مطالعه روش استفاده در این پژوهش بیان می شود. در انتها نیز با بیان یافته های پژوهش کوشش خواهد شد به سه پرسش اصلی که در زیر آمده، پاسخ داده شود.

- ✓ چه سناریوهایی برای توسعه گردشگری روستایی استان مازندران ممکن هستند؟
- ✓ کدام سناریوهای ممکن توسعه گردشگری روستایی استان مازندران محتمل تر هستند؟
- ✓ کدام سناریوهای ممکن توسعه گردشگری روستایی استان مازندران مطلوب تر هستند؟
- ✓ مطلوب ترین و محتمل ترین سناریوهای توسعه گردشگری روستایی استان مازندران کدامند؟

مبانی نظری

گردشگری روستایی: تضعیف فعالیت های سنتی اقتصادی در مناطق روستایی همچون کشاورزی، معدن و جنگل طی سه دهه پیشین، ضرورت جستجو و به کارگیری راهکارهای جدید جهت تقویت پایه های اقتصادی و تنوع بخشی به فعالیت های تولیدی در مناطق روستایی را بیش از پیش ضروری نموده است (برد^۶ و همکاران، ۲۰۰۹: ۶۹۷). در این راستا طی سال های اخیر گردشگری روستایی به عنوان یکی از مهم ترین صنایعی که از پتانسیل های لازم برای کمک به جوامع محلی در راستای توسعه فعالیت های اقتصادی برخوردار است، مورد توجه قرار گرفته است (مک گری^۷

^۱ Niiniluoto

^۲ Futurology

^۳ Social Technology

^۴ Strategic planning

^۵ Scenario planning

^۶ Byrd

^۷ McGehee

و آندرک^۱، ۲۰۰۴: ۹۸). در مقیاس جهانی گردشگری روستایی یکی از اشکال روبه رشد بخش گردشگری به شمار می‌آید که ارائه تعریفی جهان‌شمول و یکسان از آن امکان‌پذیر نیست؛ این مسئله تا حدود زیادی به دلیل ویژگی‌های گوناگون نواحی روستایی در کشورهای مختلف است، غلبه الگوهای خاصی از گردشگری در نواحی مختلف و تعاریف گوناگون از روستا و روستانشینی است (رضوانی و بیات، ۱۳۹۳: ۱۴). اعتقاد بر این است که اگر گردشگری روستایی به نحو مناسبی برنامه‌ریزی و مدیریت شود، می‌تواند محرکی در فرایند توسعه‌یافتگی و حصول به پایداری توسعه در نواحی روستایی و نیز پایداری جوامع محلی در تمامی زیرشاخه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و همچنین خود صنعت گردشگری باشد (شریف‌زاده و مرادزادی، ۱۳۸۱: ۵۵).

انواع گردشگری روستایی: گردشگری روستایی شامل حوزه وسیعی از فعالیت‌های مختلف می‌شود که هر یک از آن‌ها می‌توانند جذابیت‌های خاصی را برای گردشگران داشته باشند؛ به عبارت دیگر، گردشگران با انگیزه‌های متفاوتی همچون منحصربه‌فرد بودن اکولوژیکی، دستیابی به فرصت‌های ماجراجویی ویژه، دیدن جذابیت‌های فرهنگی یا کیفیت فضا و محیط نواحی روستایی و... وارد روستاها می‌شوند (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۵). در سال ۱۹۸۶ کارگروه جوامع اروپایی^۲، نه فقط گردشگری در مزارع را گردشگری کشاورزی دانست بلکه انواع فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی را در تعریف گردشگری روستایی گنجانده است. روستایی ممکن است به فعالیت‌های کشاورزی و مزرعه مربوط شود و اگر توریسم^۳ که گردشگر را درگیر فعالیت‌های روزمره کشاورزی می‌کند و یا به فعالیت‌های غیرکشاورزی و خارج از مزرعه مربوط می‌شود مانند شکار، گشت‌وگذار در طبیعت و حضور در روستا، اسب‌سواری و دیدن هنر عامه مردم روستایی (یزدانی زنگنه و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۳).

موارد زیر پهنه‌های گوناگون گردشگری روستایی می‌باشند:

- گردشگری طبیعی: به‌طور عمده در تعامل با جاذبه‌های اکولوژیکی قرار دارد.
- گردشگری فرهنگی: مرتبط با فرهنگ، تاریخ، میراث فرهنگی و باستانی مردم روستایی است.
- گردشگری بومی: نوعی از گردشگری است که علاوه بر تعامل با جاذبه‌های طبیعی (همانند رودخانه، کوهستان‌ها و...) با زندگی و هنجارهای اجتماعی مردم که خود نیز در تعامل با جاذبه‌های طبیعی فوق می‌باشند، در ارتباط می‌باشد.
- گردشگری دهکده‌ای: در این نوع گردشگری، گردشگران در خانوارهای دهکده زندگی کرده و در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی روستا مشارکت می‌کنند.

^۱ Andereck

^۲ Commission of the European Communities

^۳ Agroturism

- گردشگری کشاورزی: در این نوع گردشگری، گردشگران بدون ایجاد پیامدهای منفی روی اکوسیستم مناطق میزبان یا فعالیت‌های سنتی کشاورزی در تعامل می‌باشند و یا در آن مشارکت می‌کنند. (اشتری مهرجردی، ۱۳۸۳).

فرایند آینده‌پژوهی

آینده‌پژوهی را می‌توان یک فرآیند دانست. در این فرآیند، هدف استفاده از روش علمی و عقلانی برای دیدن، نگاشتن و ساختن آینده است. این فرایند در یک سیستم روی می‌دهد که اجزای آن عبارت‌اند از:

ورودی (اطلاعات گذشته و حال): ورودی سیستم شامل تمام داده‌ها و مواد اطلاعاتی است که وضعیت گذشته و حال را توصیف می‌کنند. مطالعات آینده‌پژوهی نیازمند داده‌ها و اطلاعاتی از همه تحولات و تغییرات کوچک و جزئی در حوزه همه علوم است. لذا رصد رخدادها در سطح جهان برای افزایش دقت مطالعات آینده‌پژوهی الزامی است (مظلوم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۵).

پردازش (تحلیل داده‌ها از طریق اجرای روش‌های آینده‌پژوهی): در سیستم تعاملی، ورودی پس از پردازش به خروجی تبدیل می‌شود. پردازش در مطالعات آینده‌پژوهی هم عبارت از تبدیل داده‌ها و اطلاعات ورودی به دانش و آگاهی و هم ارائه تفاسیر مختلف از آینده با استفاده از روش‌های عقلانی است. با توجه به این واقعیت که جهان آینده دارای ابعاد گوناگونی است و ایده پردازی علمی در مورد آینده، نیازمند اشراف علمی به جنبه‌های مختلف هر حوزه است، معرفی آینده ممکن از طریق گفتمان‌های متخصصان حوزه‌های مختلف انجام می‌شود. از سوی دیگر، چون دستیابی به آینده محتمل، نیازمند همکاری مردم و عمومی شدن آینده محتمل است، گفت‌وگو و بحث میان مردم و نخبگان یکی دیگر از اجزای تشکیل‌دهنده «فرآیند آینده‌پژوهی» است (مظلوم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۵).

خروجی (آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب): خروجی آینده‌پژوهی وضعیت آینده است؛ وضعیت که غیرقابل پیش‌بینی، اما منعطف است. منعطف است، چون مطابق پیش‌فرض کلیدی آینده‌پژوهی «آینده امری است که مردم می‌توانند آن را با اقدامات هدفمند خود طراحی کنند و شکل دهند» (مظلوم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۵). محصول آینده‌پژوهی، تفاسیر و ایده‌های گوناگون در مورد جهان آینده است. این محصول سه نوع است:

آینده ممکن! که عبارت است از هر چیز قریب به ذهن یا دور از ذهن، قابل‌تصور یا عجیب‌وغریب که ممکن است در آینده رخ دهد. آینده ممکن، محصولی از آینده‌پژوهی است که

توسط هر کس اعم از مردم بدون تخصص و نخبگان ارائه دادنی است. در واقع آینده ممکن، امکان هر نوع تصور در مورد آینده را فراهم می‌کند، اما لازم است که آن تصویرها عقلانی و علمی باشند (مظلوم زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۶).

آینده محتمل^۱: که عبارت است از آینده ممکن که بیشترین احتمال را برای رخ دادن در آینده دارد. آینده محتمل، تصور و تصویری از آینده است که به روش علمی نشان داده شود، امکان وقوع آن زیاد است (مظلوم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۶).

آینده مطلوب^۲: که عبارت است از آینده احتمالی که مطابق آرمان‌ها و خواست جامعه‌ای که در آینده‌پژوهی برای آن انجام می‌شود، بهتر، زیباتر و برتر است. مطلوبیت یک آینده به مطابقت آن با ارزش‌ها و هنجارهای هر جامعه بستگی دارد، لازم است متخصصان در مطالعات خود نشان دهند که چه زمان و چگونه لازم است که مردم به مباحثه کشیده شوند تا زمینه لازم برای تغییر تحول ارزش‌ها و سایر عوامل ثابت فراهم شود (مظلوم زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۶).

پیشینه تحقیق

به‌عنوان یکی از اولین پژوهش‌هایی که از علم آینده‌پژوهی در گردشگری بهره‌جسته‌اند می‌توان به پژوهش شوینگر^۳ (۱۹۸۴) با عنوان «پیش‌بینی فرصت و گردشگری، تجسم سناریو برای سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰» اشاره کرد که به بررسی روندهای^۴ محتمل در فرصت‌های^۵ زمانی و گردشگری بین سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰ می‌پردازد. شوینگر بیان می‌کند که هدف این پژوهش ارائه تصویری قطعی از توسعه در این سال‌ها نیست، بلکه در پژوهش کوشش شده است که برنامه‌ریزان علاقه‌مند به فرصت‌های زمانی و گردشگری را برای سازگاری با تغییرات آینده یاری دهد و این کار را با توصیف شرایط آینده انجام خواهد داد و در پژوهش کوشش کرده است به این پرسش پاسخ دهد که «چه تصمیم‌هایی باید توسط متولیان در سال‌های پیش رو اتخاذ شود تا امیدوار باشیم تا در زمان مناسبی این روندها محقق شود» (شوینگر، ۱۹۸۴). همچنین در پژوهش دیگری که وندورن^۶ در همین سال‌ها (۱۹۸۶) با عنوان «سناریونویسی، روشی برای پیش‌بینی بلندمدت گردشگری» انجام داد، به بیان اهمیت برنامه‌ریزی بلندمدت در صنعت گردشگری و کارآمدی روش سناریونویسی در این راستا اشاره کرده و به معرفی و دسته‌بندی روش‌های سناریونویسی و بیان مثال‌هایی از آن‌ها

^۱ probable future

^۲ preferable future

^۳ Schwaninger

^۴ Trends

^۵ Leisure

^۶ van Doorn

پرداخته است (وندورن، ۱۹۸۶). در ادامه این تلاش‌ها ریچینز^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی با نام «سناریوهای توسعه گردشگری جوامع و کاربرد آن در پژوهش‌های گردشگری» با هدف ارزیابی جوامع با توجه به نوع توسعه گردشگری آن‌ها به تدوین مجموعه از سناریوها گردشگری جوامع در مناطق ساحلی شرق استرالیا دست زده است و بر اساس آن به صورت عمیق‌تر به توصیف چهارچوب‌ها و نگرش‌هایی پرداخته است که بر تصمیم‌گیری حکمرانی محلی اثرگذار هستند (ریچینز، ۲۰۰۷). همچنین داویر^۲ و همکاران (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «مدیریت مقصد و سرمایه برای گردشگری آینده» با بررسی عناصر کلیدی در صنعت گردشگری به تشریح نحوه اثرگذاری این پیشران‌ها بر شکل‌دهی صنعت گردشگری جهان در سال ۲۰۲۰ پرداخته است (داویر و همکاران، ۲۰۰۹).

خوشبختانه در سال‌های اخیر در کشور پژوهش‌های متعددی در زمینه برنامه‌ریزی گردشگری روستایی انجام شده است، اما بیشتر این پژوهش‌ها کوشش کرده‌اند که با رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی با مسئله مواجه شوند و کمتر پژوهشی را می‌توان یافت که با رویکرد آینده‌پژوهی به موضوع توسعه گردشگری روستایی پرداخته باشد، البته با توجه به نوظهور بودن دانش آینده‌پژوهی این پدیده طبیعی می‌نماید. یکی از پژوهش‌هایی که نه بر مبنای کاربرد برنامه‌ریزی بلندمدت در گردشگری روستایی بلکه بر مبنای نقد برنامه‌های بلندمدت موجود از نظر توجه به گردشگری روستایی شکل گرفته است، پژوهش رضوانی و بیات (۱۳۹۳) است که با عنوان «تحلیل جایگاه گردشگری روستایی در برنامه‌های کلان توسعه کشور با تأکید بر برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه ملی» به نگارش در آمده و با استفاده از شیوه اسنادی و تحلیل متون توسعه، کوشش کرده جایگاه گردشگری روستایی را در برنامه‌های کلان توسعه‌ی کشور مورد ارزیابی قرار دهد، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تا برنامه‌ی چهارم توسعه گردشگری روستایی جایگاه مشخص و قانونی در برنامه توسعه کشور نداشته است و در برنامه پنجم برای نخستین بار حمایت از گردشگری روستایی در چارچوب اختیارات سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری مطرح گردیده است (رضوانی و بیات، ۱۳۹۳). از سوی دیگر یکی از پژوهش‌هایی که از روش سناریونویسی در حوزه گردشگری بهره گرفته است پژوهش قدمی و شعبانی (۱۳۹۳) است، این پژوهش که با عنوان «تحلیل سناریو تغییرات کاربری اراضی مقاصد گردشگری، نمونه موردی: بخش مرکزی نوشهر» منتشر شده است، به بیان سناریوهای تغییرات کاربری زمین در بخش مرکزی شهرستان نوشهر به‌عنوان یک مقصد مهم گردشگری پرداخته است (قدمی و شعبانی، ۱۳۹۳). پژوهش دیگری که از دو حوزه آینده‌پژوهی و گردشگری همزمان بهره برده است پژوهش حیدری‌فر (۱۳۸۸) با عنوان «سرزمین و جهانی‌شدن در خاورمیانه معاصر با تأکید بر گردشگری» است. این پژوهش با تأکید بر

^۱ Richins

^۲ Dwyer

دو روند سرزمین‌زدایی و بازسرزمینی شدن به بررسی آینده گردشگری در خاورمیانه پرداخته است (حیدری‌فر، ۱۳۸۸).

روش تحقیق

همان‌طور که بیان شد هدف روش آینده‌پژوهی به دست دادن تصویری از آینده است، تصویری که درکلی‌ترین حالت بتواند آینده ممکن را برای محدوده موردپژوهش به تصویر بکشد و در مرحله بعد بتواند آینده‌های محتمل‌تر و مطلوب‌تر را در پهنه آینده‌های ممکن برجسته کند. همچنین بیان شد که در ادبیات آینده‌پژوهی به آنچه آینده را برای ما به تصویر می‌کشند سناریو گفته می‌شود، به عبارت دیگر سناریوها عناصر تشکیل‌دهنده تصویر ما از آینده هستند. در این پژوهش برای کسب دستاورد فرآیند آینده‌پژوهی از دو گام استفاده شده است:

گام اول (گردآوری سناریوهای ممکن): در این مرحله برای گردآوری سناریوها از روش مشاوره و رایزنی^۱ بهره گرفته شد. این روش شامل مجموعه مصاحبه‌های رودررو با صاحب‌نظران و خبرگان است که در آن تلاش می‌گردد تا نظر افراد در خصوص مسائل آینده و اشکال ممکن، محتمل و مطلوب آن استخراج و جمع‌آوری گردد. در این روش مصاحبه‌کننده بایستی تمام تلاش خود را در راستای دریافت اطلاعات و نظرات دقیق مصاحبه‌شونده به کار بندد و سؤالات کاملاً شفاف و نظام‌مند را از مخاطبانش بپرسد (آساکول^۲، ۲۰۰۳). جامعه آماری موردنظر برای گردآوری سناریوها افراد خبره درزمینه‌ی گردشگری روستایی بوده‌اند. داشتن سابقه اجرایی حداقل پنج سال در حوزه گردشگری روستایی یا داشتن سابقه پژوهشی مدون به مدت پنج سال در حوزه گردشگری روستایی دو شرطی بود که افراد برای عضویت در جامعه آماری باید یکی از آن دو را می‌داشتند، روش نمونه‌گیری در این پژوهش نمونه‌گیری گلوله‌برفی بوده است که یکی از روش‌های نمونه‌گیری متوالی از مجموعه روش‌های نمونه‌گیری هدفمند است. در انتهای فرآیند جمع‌آوری سناریوها تعداد اعضای نمونه آماری به ۳۵ نفر رسید، دلیل توقف بر روی ۳۵ نفر یک تکراری شدن سناریوها و همچنین ارجاع مجدد افراد به نرات قبلی بوده است.

جدول (۱): سناریوهای ممکن گردشگری روستایی استان مازندران

ردیف	عنوان	شرح	نمونه اجرا شده
۱	اقامتگاه‌های بوم‌گردی	تبدیل خانه‌های روستایی به اقامتگاه‌های بوم‌گردی که معرف فرهنگ و سنت منطقه هستند.	تحت عنوان خوشه‌سار در سال‌های اخیر در کشور گسترش و توسعه یافتند

^۱ Consultation

^۲ Assakul

اردوگاه آموزشی روستایی	ایجاد اردوگاههایی که دانش آموزان طی اقامت در آن‌ها با سنت، آیین، سبک زندگی و کار روستاییان آشنا می‌شوند.	در اقامتگاه بوم‌گردی خونه‌گلی مازندران و در بوم‌کلبه ترکمن در استان گلستان در حال انجام است
هتل‌های سازگار	ایجاد اکوهتل‌ها ^۱ که ضمن سازگاری با طبیعت و بافت روستا بتواند خدمات رفاهی مناسبی را به گردشگران ارائه کند.	هتل کویری بالی اشاره کرد که در سال ۱۳۸۸ در منطقه خور و بیابانک استان اصفهان تأسیس شده است
اقامتگاه موقت	احداث اکوکمپ‌هایی ^۲ امکان اقامت در سازه‌های سبک و موقت را در اختیار گردشگری قرار می‌دهند.	اکوکمپ کویری متین آباد، حیدرآباد نهبندان در خراسان جنوبی، راگه رفسنجان و دیلمان گیلان

ادامه جدول (۱): سناریوهای ممکن گردشگری روستایی استان مازندران

نمونه اجراشده	شرح	عنوان	رتبه
موزه میراث روستایی گیلان	احداث موزه روباز روستایی که در آن نمونه کوچکی از یک روستا بازسازی می‌شود و اهالی این روستا کارمندان این موزه هستند.	موزه	بازینه
هنوز روستاهای بکر زیادی در استان مازندران هستند ولی به دلیل آن‌که هدف گردشگری نبودند بکر ماندند.	ایجاد جاذبه بر محور دست‌نخورده بودن بافت و فرهنگ روستا و حفظ این جاذبه به‌صورت پایدار با رونق گردشگری	روستای بکر	
جشنواره گل‌گاوزبان در روستای جنت رودبار رامسر، مراسم گشتی گیله‌مردی	طراحی و توسعه جشنواره‌های فرهنگی در روستا به مناسب‌های مختلف	جشنواره فرهنگی	
آبگرم‌های موجود در استان نمونه اولیه این سناریو هستند که می‌توانند با خدمات دیگر کامل شوند	ارائه خدمات در راستای سلامت در محیط روستا با توجه به امکانات طبیعی و انسانی روستا	گردشگری سلامت	
رستوران خاور خانم در چابکسر گیلان	تمرکز بر تنوع خوراک روستایی به‌عنوان یک جاذبه و ارائه این نوع خوراک‌ها	خوراک	
جشن پرتقال چینی و کارگاه آموزش نمدالی در گیله‌بوم در استان گیلان	مشارکت دادن گردشگر در فرآیند ساخت و فرآوری محصول و سوغات در کنار فروش آن	گردشگری کار	خرید و خوراک
بازارچه‌های هفتگی در استان بسیاری ولی هدف گردشگری نیستند	سامان دادن به بازارچه‌های هفتگی با هدف جذب گردشگر	بازارچه هفتگی	

منبع: یافته‌های پژوهش

پس از پایان فرآیند مشاوره و رایزنی، مجموعه اطلاعات گردآوری‌شده توسط پژوهشگران بررسی و مبانی نظری مربوط به هر یک از سناریوهای مطرح‌شده مورد مطالعه قرار گرفت، سپس کوشش

^۱ Eco hotel

^۲ Ecocamp

شد اطلاعات گردآوری‌شده در قالب سناریو بازنویسی شوند، در ادامه از درون نمونه آماری، پنج نفر که از خبرگان حوزه گردشگری و آشنا به دانش آینده‌پژوهی بودند، انتخاب و نتایج تحلیل برای اعتبار سنجی به‌عنوان سناریو در اختیار آن‌ها قرار گرفت، همچنین جهت بهره‌گرفتن از روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی لازم بود تا سناریوها دسته‌بندی گردند که این دسته‌بندی نیز با مشاوره همین گروه پنج‌نفری از خبرگان انجام شد.

در انتهای گام اول تعداد یازده سناریو حاصل شد که هر یک به بخش‌های مختلف فرصت‌های سرمایه‌گذاری در گردشگری روستایی استان می‌پرداختند، لازم به ذکر است تمام فضای آینده‌های ممکن گردشگری روستایی محدود به این یازده سناریو نیست و نه تنها تعدادی، بلکه می‌توان بی‌نهایت سناریو به این فهرست یازده موردی افزود، بنابراین تنها می‌توان گفت این یازده سناریو از آن جهت که به‌واسطه دیدگاه خبرگان ارائه‌شده‌اند، جزو محتمل‌ترین و مطلوب‌ترین سناریوها از بین سناریوهای ممکن در مورد فرصت‌های گردشگری روستایی استان مازندران هستند.

در جدول (۱) یازده سناریو استخراج‌شده در انتهای گام اول که بیانگر آینده ممکن گردشگری روستایی استان مازندران هستند ارائه‌شده است.

گام دوم (استخراج آینده مطلوب و محتمل): در این مرحله برای سنجش مطلوبیت و احتمال سناریوها از روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی^۱ استفاده شد. روش تحلیل سلسله‌مراتبی^۲ که در دهه‌ی ۸۰ توسط «توماس ال ساتی»^۳ ابداع شد، یکی از روش‌های رایج رتبه‌بندی است. هدف روش یادشده ارزیابی m گزینه و رتبه‌بندی آن‌ها بر اساس n شاخص است (حاج کریمی، ۱۳۸۲: ۱۹۱). چانگ^۴ در سال ۱۹۹۲ روشی بسیار ساده را برای بسط فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی به فضای فازی ارائه داد. این روش که مبتنی بر میانگین حسابی نظرات خبرگان و روش نرمالایز^۵ ساعتی و با استفاده از اعداد مثلثی فازی توسعه داده‌شده بود، مورد استقبال محققین قرار گرفت (اصغریور، ۱۳۹۲: ۳۶۰).

در این گام از میان نمونه آماری ده نفر از خبرگان که بر گردشگری روستایی استان مازندران اشراف کافی داشتند برای سنجش مطلوبیت و احتمال سناریوها انتخاب شدند، در این مرحله به همراه دفترچه حاوی یازده سناریو استخراج‌شده دو پرسشنامه مقایسه زوجی سناریوها به خبرگان ارائه شد که در یکی میزان مطلوبیت سناریوها و در دیگری میزان احتمال پیاده‌سازی آن‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت. جهت سنجش همگرایی پاسخ‌های هر پرسشنامه ضریب سازگاری^۶ پاسخ‌ها

^۱ Fuzzy Analytical Hierarchy Process

^۲ Analytical Hierarchy Process

^۳ Thomas L. Saaty

^۴ Chang

^۵ Normalization

^۶ CR

محاسبه و پرسش‌نامه‌هایی که ضریب سازگاری آن‌ها بیش از ۰/۱ بود برای تجدیدنظر به خبره مربوطه بازگردانده شد (مهرگان، ۱۳۸۳: ۱۷۷). جهت تبدیل داده‌های قطعی به داده‌های فازی مثلثی از قاعده بیان‌شده در جدول (۲) استفاده شد.

جدول (۲): قاعده تبدیل اعداد قطعی به فازی مثلثی

اعداد قطعی	اعداد فازی	معکوس اعداد	۵	(۴و۵و۶)	(۱/۶و۱/۵و۱/۴)
۱	(۱و۱و۱)	(۱و۱و۱)	۶	(۵و۶و۷)	(۱/۷و۱/۶و۱/۵)
۲	(۱و۲و۳)	(۱/۳و۱/۲و۱/۱)	۷	(۶و۷و۸)	(۱/۸و۱/۷و۱/۶)
۳	(۲و۳و۴)	(۱/۴و۱/۳و۱/۲)	۸	(۷و۸و۹)	(۱/۹و۱/۸و۱/۷)
۴	(۳و۴و۵)	(۱/۵و۱/۴و۱/۳)	۹	(۸و۹و۱۰)	(۱/۱۰و۱/۹و۱/۸)

منبع: اصغرپور (۱۳۹۲: ۳۶۱)

جدول (۳): امتیاز دسته‌ها و هر یک از سناریوها

احتمال	سناریو	مطلوبیت
۰.۵۶۷	اقامت	۰.۳۷
۰.۳۷۱	اقامتگاه‌های بوم‌گردی	۰.۱۵۹
۰.۱۰۱	اردوگاه آموزشی روستایی	۰.۱۰۵
۰.۰۱۲	هتل‌های سازگار	۰.۰۲۸
۰.۱۸۳	اقامتگاه موقت	۰.۰۷۷
۰.۳۲	جاذبه	۰.۴۹۹
۰.۰۰۳	موزه	۰.۰۴۲
۰.۱۱۳	روستای بکر	۰.۱۶۷
۰.۱۰۲	جشنواره فرهنگی	۰.۱۴۵
۰.۱۰۲	گردشگری سلامت	۰.۱۴۵
۰.۱۱۳	خرید و خوراک	۰.۱۳۲
۰.۰۵۷	خوراک	۰.۰۸۵
۰.۰۱۵	گردشگری کار	۰.۰۳۵
۰.۰۴۱	بازارچه هفتگی	۰.۰۱۳

منبع: یافته‌های پژوهش

در آخر جهت ترکیب نظرات گردآوری‌شده از خبرگان از میانگین‌گیری هندسی استفاده‌شده است، زیرا از آنجاکه مقایسات زوجی به صورت نسبت صورت می‌گیرد، میانگین هندسی ضمن در نظر گرفتن قضاوت هر فرد، از نظر ریاضی بهترین میانگین را ارائه می‌نماید (مهرگان، ۱۳۸۳: ۱۷۹). سپس نسبت‌های حاصل از این میانگین‌گیری جهت محاسبه وزن‌های نهایی هر سناریو برای دو

متغیر مطلوبیت و احتمال استخراج شد و در نهایت نتیجه این فرآیند در جدول (۳) به نمایش در آمده است.

نتایج و یافته‌ها

آنچه در ادامه می‌آید مجموع یازده سناریو به دست آمده درباره آینده ممکن گردشگری روستایی استان مازندران است که در سه دسته اقامت، جاذبه و خرید و خوراک گردآوری شده است.

اقامت

تبدیل خانه‌های روستایی به اقامتگاه‌های بوم‌گردی: این سناریو به امکان توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی در استان مازندران اشاره دارد. منظور از اقامتگاه بوم‌گردی خانه ایست که از شاخصه‌های معماری بومی بهره‌مند باشد و معماری داخلی آن بر اساس شکل داخلی خانه‌های بومی آراسته شده باشد و در آن اهالی خانه از مسافر مانند کسی که مهمان خانواده آن‌هاست میزبانی می‌کنند (سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری، ۱۳۹۳: ۱). اقامتگاه‌های بوم‌گردی در سال‌های اخیر به‌صورت گسترده‌ای در ایران توسعه‌یافته‌اند و تحت مجموعه خوشه‌سار به فعالیت خود ادامه می‌دهند.

توسعه اردوگاه آموزشی روستایی: این سناریو به امکان راه‌اندازی اردوگاه‌های روستایی برای دانش‌آموزان اشاره دارد که در آن دانش‌آموزان طی چند روز زندگی در روستا در کنار روستاییان به‌صورت مشارکتی با فرآیند زندگی آن‌ها آشنا می‌شوند. در این اردوگاه‌ها علاوه بر این‌که کودکان و نوجوانان طی دوره‌ها و بازدیدها با طبیعت و محیط روستا ارتباط برقرار می‌کنند، در انجام کارهای روستا به ساکنین کمک می‌کنند (غزتی خراسانی، ۱۳۹۱). نمونه اجراشده این رویداد هم‌اکنون در اقامتگاه بوم‌گردی خونه‌گلی مازندران و در بوم‌کلبه ترکمن در استان گلستان در حال انجام است.

ایجاد هتل‌های سازگار با طبیعت: این سناریو به امکان ایجاد و گسترش هتل‌هایی در طبیعت اشاره دارد که با در نظر گرفتن استانداردهای اکو هتل‌ها ویژگی‌های چون سازگاری با محیط‌زیست طبیعی منطقه، پایداری بوم‌شناختی، حفظ منابع طبیعی، احترام و حفظ فرهنگ مردم منطقه، ایجاد منافع اقتصادی برای جامعه محلی و افزایش سطح رضایت‌مندی گردشگران، مردم محلی و کارکنان را دارا باشند (خلیلی، و همکاران، ۱۳۸۹). به‌عنوان یک اکو هتل در ایران می‌توان به هتل کویری بالی اشاره کرد که در سال ۱۳۸۸ در منطقه خور و بیابانک استان اصفهان تأسیس شده است.

توسعه اقامتگاه‌های موقت در طبیعت: این سناریو به این امکان می‌پردازد که جهت اقامت گردشگران علاوه بر دو گزینه خانه‌های بوم‌گردی و اکو هتل‌ها امکان دیگری هم وجود دارد که آن بهره‌گیری از اقامتگاه‌های موقت و فصلی است. به‌عنوان نمونه‌ای از این اقامتگاه‌ها می‌توان به ایجاد اکوکمپ‌ها اشاره کرد. همان‌طور که از نام اکو کمپ برمی‌آید محوطه‌ای است برای برپا کردن چادر در مکانی که دارای جاذبه‌های بوم‌گردی است و خدمات رفاهی مشخصی را در اختیار گردشگران

قرار می‌دهد (فیلا دلفیا^۱ اکوکمپ، ۲۰۱۴). در سال‌های اخیر چندین اکوکمپ در کشور برپاشده‌اند که می‌توان از آن جمله اکوکمپ کویری متین آباد، اکوکمپ حیدرآباد نهبندان در خراسان جنوبی، اکوکمپ راگه رفسنجان و اکوکمپ دیلمان گیلان اشاره کرد.

جاذبه

توسعه گردشگری فرهنگ محور به‌وسیله ایجاد موزه: این سناریو به این امکان می‌پردازد که با ایجاد و ساخت موزه‌های گوناگون می‌توان از فرهنگ بومی به‌عنوان یک جاذبه برای جذب گردشگران استفاده کرد، یکی از نمونه‌های این موزه‌ها، موزه‌های روبازی است که در آن نمونه‌ای از روستاهای یک اقلیم با تمام آداب و رسوم و سبک زندگی و ... به‌صورت کوچک بازسازی می‌شود و بازدیدکنندگان می‌توانند از نزدیک با اهالی روستا که کارمندان موزه هستند، دیدار و با ابعاد گوناگون زندگی روستایی آشنا شوند. موزه میراث روستایی گیلان را می‌توان به‌عنوان نمونه اجرا شده این سناریو نام برد (مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۸۹).

گردشگری روستاهای بکر: هدف این سناریو توسعه گردشگری در روستاهای بکر قبل از ساخت خانه‌های دوم در آن‌ها است، در این سناریو کوشش می‌شود بر اساس جاذبه بکر بودن روستاها، گردشگری در این روستاها توسعه یابد و گردشگرانی که با روش گردشگری پایدار آشنایی دارند به این منطقه جذب شوند، سپس با اطلاع‌رسانی نسبت به اهمیت دست‌نخورده بودن روستا و منافع ناشی از آن کوشش خواهد شد که ساکنین روستا از منافع توسعه گردشگری پایدار آگاه شدند و کل روستا در برابر توسعه خانه‌های دوم و تخریب بافت روستا ایمن شود. روستاهای بکر بسیاری در استان مازندران هستند که هر از چند گاهی شناخته می‌شوند و به‌عنوان یک جاذبه گردشگری مطرح می‌شوند و پس از مدتی یا به دلیل هجوم گردشگران یا به دلیل ساخت خانه‌های دوم جاذبه بکر بودن خود را از دست‌داده و دگرگون می‌شوند.

توسعه گردشگری فرهنگ محور به‌وسیله ترویج جشنواره‌های فرهنگی: بر مبنای این سناریو برگزاری جشنواره‌ها، مراسم و آیین‌ها به‌عنوان یک جاذبه برای توسعه گردشگری روستایی در استان مازندران مطرح است، به‌عبارت‌دیگر با توسعه و گسترش و اطلاع‌رسانی مراسم و آیین‌های سنتی روستاهای مازندران و یا طراحی و اجرای جشنواره‌های گوناگون که در رابطه با رویدادها تاریخی روستا یا فصول برداشت یک محصول خاص روستا هست، کوشش خواهد شد برای گردشگران جاذبه ایجاد شود (ادبی ممقانی و همکاران ۱۳۹۳). جشنواره گل‌گاوزبان در روستای جنت رودبار رامسر برگزار می‌شود، همچنین هم‌اکنون مراسم گشتی گیله‌مردی که در بخشی از روستاهای مازندران برگزار می‌شود بازدیدکنندگان خود را دارد، همچنین چند سالی است که گردشگران از مراسم ورف چال روستای آب اسک استقبال خوبی کرده و در انجام آن مشارکت می‌کنند.

^۱ Philadelphia

توسعه گردشگری سلامت: این سناریو به امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی و انسان‌ساخت روستاها برای ایجاد گردشگری سلامت به‌عنوان یک جاذبه برای گردشگری روستایی است، یکی از ظرفیت‌های چشمه‌های آب گرم طبیعی با خواص درمانی است و دیگری حمام‌های سنتی که در بسیاری از روستاهای استان مازندران وجود دارد و هم‌اکنون بیشتر آن‌ها متروکه شده‌اند، منظور از خدمات گردشگری سلامت طیف گسترده‌ای از خدمات است که از درمان جسمی تا روحی را در برمی‌گیرد (مرکز گردشگری سلامت ایران، ۱۳۹۲) و می‌تواند از ارائه داروها و دمنوش‌های گیاهی گرفته تا ماساژ و طیف گسترده‌ای از طب‌های مکمل را شامل شود. در صورتی که چنین خدماتی در کنار دیگر امکانات روستا مانند محیط آرام و چشمه‌ها و حمام‌ها قرار گیرد، موجب جذب گردشگران به روستاها خواهد شد. هم‌اکنون در چندی از روستاهای مازندران که از امکان چشمه آب‌معدنی برخوردار هستند مجموعه‌هایی برای استفاده از خواص درمانی این چشمه‌ها ایجاد شده است.

خرید و خوراک (تغذیه)

توسعه گردشگری خوراک: خوردن و چشیدن خوراک‌های مختلف خود می‌توان به‌عنوان یک بخش مهم از سفر باشد، این سناریو به تمرکز بر گردشگری خوراک به‌عنوان یک بخش درآمدزای گردشگری اشاره و بیان می‌دارد که با ارائه خوراک‌های محلی و بومی به گردشگران می‌توان بخش پر درآمدی را صنعت گردشگری روستایی ایجاد کرد (حلاجی‌ثانی، ۱۳۹۳). رستوران خاور خانم واقع در چابکسر استان گیلان یک نمونه موفق از رستوران‌هایی است که در محیطی روستایی غذاهای محلی آن منطقه را ارائه می‌کند.

توسعه فروش سوغات با توجه به گردشگری کارن: این سناریو به ایجاد مجموعه‌هایی اشاره دارد که در آن گردشگران بتوانند خود در فرآیند برداشت و فرآوری محصولات روستایی نقش داشته باشند و لذت خرید سوغاتی که با خود می‌برند را به‌واسطه این‌که خود در فرآوری و برداشت آن مشارکت داشته‌اند دوچندان کند، در ساده‌ترین حالت می‌تواند به مزارع خود برداشت اشاره کرد و در حالت گسترده‌تر می‌تواند شامل مجموعه‌ای باشد که به‌صورت موزه زنده‌ای از تولید محصولات و صنایع‌دستی روستایی باشد و خود گردشگر آموزش‌دیده و به‌صورت مستقیم در فرآیند ساخت و فرآوری محصول مشارکت دارد (علیزاده، ۱۳۹۱). هم‌اکنون این فعالیت در قالب جشن پرتقال چینی و همچنین کارگاه آموزش نمدمالی در اقامتگاه بوم‌گردی گیله‌بوم در استان گیلان انجام می‌شود.

توسعه فروش سوغات به‌وسیله بازارچه روستایی هفتگی: این سناریو به امکان سامان‌دهی بازارچه‌های هفتگی که هم‌اکنون در استان مازندران برگزار می‌شود اشاره دارد به‌گونه‌ای که بتواند به‌صورت جاذبه‌ای برای خرید گردشگران درآمد (شفیعی ثابت و براتی طرقی، ۱۳۸۸). هم‌اکنون بازارچه‌های هفتگی بسیاری در استان مازندران در حال برگزار است ولی این بازارچه‌ها کمتر برای جذب گردشگر برگزار می‌شوند و بیشتر با هدف خریدار محلی برگزار می‌شوند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

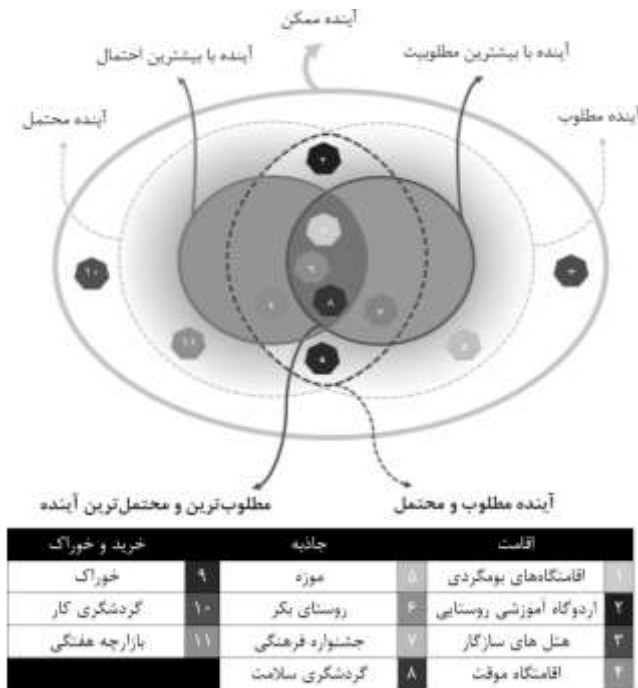
جدول (۴): نتایج اولویت بندی سناریوهای از نظر احتمال و مطلوبیت

احتمال	ایندۀ با بیشترین احتمال		ایندۀ با بیشترین مطلوبیت		مطلوبیت
	سناریو	احتمال	سناریو	مطلوبیت	
۰.۳۷۱	اقامتگاه‌های بوم‌گردی	۰.۱۶۷	روستای بکر	۰.۱۶۷	
۰.۱۸۳	اقامتگاه موقت	۰.۱۵۹	اقامتگاه‌های بوم‌گردی	۰.۱۵۹	
۰.۱۱۳	روستای بکر	۰.۱۴۵	جشنواره فرهنگی	۰.۱۴۵	
۰.۱۰۲	جشنواره فرهنگی	۰.۱۴۵	گردشگری سلامت	۰.۱۴۵	
۰.۱۰۲	گردشگری سلامت	۰.۱۰۵	اردوگاه آموزشی	۰.۱۰۵	
۰.۱۰۱	اردوگاه آموزشی	۰.۰۸۵	خوراک	۰.۰۸۵	
۰.۰۵۷	خوراک	۰.۰۷۷	اقامتگاه موقت	۰.۰۷۷	
۰.۰۴۱	بازارچه هفتگی	۰.۰۴۲	موزه	۰.۰۴۲	
۰.۰۱۵	گردشگری کار	۰.۰۳۵	گردشگری کار	۰.۰۳۵	
۰.۰۱۲	هتل‌های سازگار	۰.۰۲۸	هتل‌های سازگار	۰.۰۲۸	
۰.۰۰۳	موزه	۰.۰۱۳	بازارچه هفتگی	۰.۰۱۳	

منبع: یافته پژوهش

همان‌گونه که در جدول (۴) نیز مشخص شده است سناریوهای توسعه گردشگری سلامت، گردشگری روستاهای بکر و تبدیل خانه‌های روستایی به اقامتگاه‌های بوم‌گردی به‌عنوان محتمل‌ترین و مطلوب‌ترین سناریوهای مشخص شدند. همچنین سه سناریو توسعه اقامتگاه‌های موقت در طبیعت،

توسعه گردشگری خوراک، توسعه اردوگاه‌های آموزشی روستایی و توسعه گردشگری فرهنگ محور به‌وسیله ترویج جشنواره‌های فرهنگی نیز در گستره آینده مطلوب و محتمل قرار دارند.

شکل (۱): موقعیت هر یک سناریوها از نظر مطلوبیت و احتمال

منبع: یافته پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

همان‌طور که مشاهده شد پژوهش پیش رو توانسته با بهره‌گیری از ابزار سناریو به‌عنوان واحدهای تشکیل‌دهنده تصویر کلان آینده به‌گونه‌ای، خلأ میان پژوهش‌های موجود در حوزه گردشگری روستایی را پر نماید، چرا که پژوهش‌های موجود یا وارد ابزارها و روش‌های توسعه گردشگری روستایی نمی‌شوند و کوشش می‌کند به‌صورت کلی شاخص‌های را بررسی کنند و در نتیجه به توصیه‌ای برای افزایش یا کاهش شاخص‌ها منتهی می‌شوند، یا از سوی دیگر به امکان‌سنجی و بررسی یک‌گونه یا روش از توسعه گردشگری روستایی می‌پردازند و از این نظر نمی‌توانند نگاه کلانی به توسعه گردشگری روستایی داشته باشند.

در مقابل در این پژوهش کوشش شد با استخراج و بررسی گونه‌های مختلف توسعه گردشگری روستایی، جنبه‌های مختلف مسئله بررسی شود و از سوی دیگر بتواند با بهره‌گیری از دیدگاه خبرگان به‌صورت ضمنی شاخص‌های مطلوبی که در پژوهش‌های متعدد به آن‌ها اشاره شده است را

برای ارزیابی راه‌های ممکن توسعه به کار ببندد. از این رو می‌توان این پژوهش را به تابلو راهنمایی بر سر چندراهی توسعه گردشگری روستایی استان مازندران تشبیه کرد که علاوه بر توصیف کلی راه‌های پیش رو، کوشش می‌کند این اطلاعات که کدام یک از راه‌ها با چه احتمالی به مقصد مطلوب ختم خواهد شد را در اختیار مخاطب قرار دهد.

علاوه بر این نمونه آماری این پژوهش که متشکل از هر دو گروه دست‌اندرکاران و کارآفرینان در حوزه گردشگری روستایی و هم اساتید و پژوهشگران در این حوزه بودند، موجب گردیده تا در فرآیند رفت و برگشت سناریوها تبادل افکار و نظرات بین افراد این دو گروه صورت بگیرد، به عبارت دیگر هم مدیران اجرایی و کارآفرینان توانستند با دانش پژوهشگران طرح‌های خود را محک بزنند و هم پژوهشگران با طرح‌ها و ایده‌های نوآورانه افراد دست‌اندرکار در حوزه گردشگری روستایی آشنا شدند. نه تنها یافته‌های این پژوهش می‌تواند مورد استفاده مدیران و سیاست‌گذاران در حوزه گردشگری روستایی استان مازندران قرار گیرد، بلکه می‌توان مخاطب اصلی این پژوهش را کارآفرینان و سرمایه‌گذاران حوزه گردشگری روستایی عنوان کرد که به دنبال طرح‌هایی هستند که در حین عملیاتی بودن در راستای توسعه پایدار گردشگری روستایی باشد.

بر اساس یافته‌های این پژوهش که بیان‌کننده آینده مطلوب و محتمل گردشگری روستایی استان مازندران است، راهبرد مشخصی که می‌توان پیش پای کارآفرینان و سرمایه‌گذاران قرارداد این است که در جستجوی یافتن روستاهایی برای سرمایه‌گذاری باشند که هنوز مورد هجوم گردشگری انبوه و غیرپایدار قرار نگرفته‌اند؛ چرا که سناریو گردشگری روستاهای بکر به‌عنوان یکی از مطلوب‌ترین و محتمل‌ترین سناریوهای گردشگری انتخاب شده است.

از سوی دیگر در گام اول با آموزش و اطلاع‌رسانی به روستاییان در مورد منافع توسعه پایدار گردشگری به‌جای توسعه ناگهانی و ناپایدار گردشگری تصویر از آینده مطلوب را پیش چشم جامعه محلی به تصویر بکشند.

علاوه بر این راه‌اندازی یک مرکز گردشگری سلامت می‌تواند به‌عنوان محور توسعه گردشگری در روستا قرار گیرد، چرا که از یک نظر با ورود جمعیت جوان جامعه به سن میان‌سالی، در سال‌های آینده کشور با افزایش تقاضای شدید برای خدمات سلامت روبرو خواهیم بود که طب‌های مکمل نیز می‌بایستند سهم خود را در ارائه این خدمت بر عهده بگیرند و از سوی دیگر گردشگرانی که برای پاک‌سازی جسم روح وارد روستا می‌شوند تا تفریح و تفرج، کمتر ممکن است به بافت و فرهنگ روستا لطمه وارد کنند، این مرکز گردشگری سلامت روستایی می‌تواند بر اساس امکانات طبیعی روستا خدمات آب‌درمانی و یا گل‌درمانی ارائه کند یا می‌تواند از سازه‌های مانند حمام که در بیشتر روستاهای مازندران موجود و هم‌اکنون کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد، استفاده کند و یا بر اساس بافت روستا از نو طراحی شود.

در این میان بر اساس یافته‌های پژوهش اقامتگاه‌های بوم‌گردی از میان دیگر گزینه‌های اقامت گردشگران مطلوب‌تر و محتمل‌تر است. از سوی دیگر توسعه آن‌ها در روستاهای بکر به دلیل دخیل کردن مستقیم جامعه محلی در چرخه اقتصادی گردشگری باعث جلب حمایت روستاییان از توسعه پایدار گردشگری خواهد شد.

همچنین می‌توان در مواردی که خانه‌های روستایی استانداردهای لازم برای تبدیل شدن به اقامتگاه‌های بوم‌گردی را ندارند و یا به هر دلیل ممکن است جامعه محلی به پذیرش گردشگر در خانه خود راقب نباشند، گزینه اقامتگاه‌های موقت را می‌توان جایگزین کرد. به آن دلیل که می‌توان اکوکمپ‌ها و سازه‌های موقت مانند چادر یا کاروان را خارج از محدوده مسکونی روستا برپا کرد، کمترین آسیب را به بافت روستا خواهند زد.

از سویی اقامتگاه موقت می‌تواند راه‌حل کوتاه‌مدت و ارزانی تا پذیرش گردشگری توسط جامعه محلی و تبدیل شدن خانه‌های روستایی به اقامتگاه بوم‌گردی باشد. در این میان می‌توان با طراحی و بازآفرینی آیین‌ها و سنت‌ها و تبدیل آن‌ها به یک جشنواره فرهنگی هم به‌عنوان یک رویداد از آن برای جذب گردشگران و معرفی روستا استفاده کرد و هم از سوی دیگر باعث زنده ماندن و پویایی فرهنگ روستا شد و همین مشارکت روستاییان و گردشگران در فرآیند جشنواره در صورتی که به‌درستی انجام شود ممکن است روند پذیرش گردشگر را در روستا تسهیل بخشد.

در این میان می‌توان از گردشگری خوراک و اردوگاه آموزشی به‌عنوان محرک‌های دیگر برای توسعه گردشگری استفاده کرد؛ به‌خصوص اگر بتوان با استفاده از تخصص کارشناسان از خواص خوراک‌های محلی به‌عنوان خدمات جنبی برای گردشگری سلامت و تندرستی استفاده کرد.

هرچند در این پژوهش کوشش شده که نمونه آماری به‌گونه‌ای انتخاب شود که بتواند بیشترین و بهترین نظرات را در مورد سناریوهای گردشگری روستایی استان مازندران به دست دهد ولی در نهایت برد اندیشه خبرگان دخیل در این پژوهش تا افق محدودی را می‌توانست به پیماید و ممکن است همین پژوهش با نمونه آماری متفاوت و در مقاطع زمانی دیگر بتواند افق‌های جدیدی را پیش چشم گردشگری روستایی استان مازندران بگشاید و تصویری خلاقانه‌تر، شفاف‌تر و یکپارچه‌تر از آینده مطلوب و محتمل گردشگری روستایی استان مازندران در اختیار دهد؛ بنابراین می‌توان گفت همین پژوهش در مقاطع زمانی مختلف بارها و بارها قابل تکرار است و با تکرار آن ممکن است چشم‌اندازهای نوین را اکتشاف کند.

پژوهش‌هایی که در راستای این تحقیق می‌توان پیشنهاد کرد را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد، دسته اول: امکان‌سنجی و بازارسنجی سناریوهای کشف‌شده در این پژوهش، دسته دوم: به‌کار بستن روش این پژوهش در دیگر حوزه‌های گردشگری و در دیگر استان‌ها برای کشف آینده مطلوب و محتمل و دسته سوم: بررسی و آسیب‌شناسی نمونه‌های اجراشده از سناریوهای مطرح‌شده در این پژوهش

منابع

۱. ادبی ممقانی، محمد؛ خانی، فضیلت؛ سجاسی قیداری، حمدالله و فرخی، سعیده (۱۳۹۳). ارزیابی اثرات توسعه گردشگری فرهنگ محور در تغییرات اجتماعی-فرهنگی مقاصد روستایی مطالعه موردی: بخش کن-دهستا سولقان، **برنامه‌ریزی فضایی**، شماره ۴: ۷۸-۵۵.
۲. اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان مازندران (۱۳۹۵). نقشه استان مازندران. قابل دسترسی در: <http://mazandaran.farhang.gov.ir/fa/ostan/naghshe> بازبایی شده در تاریخ ۵ اردیبهشت ۱۳۹۵.
۳. اشتری مهرجردی، ابادر (۱۳۸۳). اکو گردشگری و پایداری: تعاریف جنبه‌ها و ویژگی‌های آن، **جهاد**، شماره ۲۵۲: ۸۱-۷۴.
۴. اصغریور، محمدجواد (۱۳۹۲). **تصمیم‌گیری‌های چند معیاره**، انتشارات دانشگاه تهران.
۵. ایمنی فشلاق، سیاوش و هاشمی، سید سعید (۱۳۸۸). نقش کارآفرینی در توسعه پایدار گردشگری، **کار و جامعه**، شماره ۱۰۶ و ۱۰۷: ۱۰۵-۹۴.
۶. حاج کریمی، عباس‌علی (۱۳۸۲). تبیین راهبرد مطلوب خدمات پس از فروش خودرو در بازار ایران با استفاده از مدل SWOT و تدوین اولویت‌ها بر اساس تحلیل سلسله مراتبی AHP، **چشم‌انداز مدیریت بازرگانی**، شماره ۷ و ۸: ۱۹۵-۱۷۵.
۷. حلاجی ثانی، محمدکاظم (۱۳۹۳). خوراک دومین و بهترین جاذبه برای جذب گردشگران به کشور. قابل دسترسی در میزان: <http://mizanonline.ir/fa/content/2872>. بازبایی شده در تاریخ ۱۲ اسفند ۱۳۹۳.
۸. حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۴). بررسی اثرات گردشگری در ارتقای توانمندی‌های اجتماعی و روان‌شناختی روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان مشگین شهر)، **برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری**، شماره ۱۲: ۱۶۵-۱۸۳.
۹. حیدری‌فر، محمد رئوف (۱۳۸۸). سرزمین و جهانی‌شدن در خاورمیانه معاصر با تأکید بر گردشگری، **مطالعات خاورمیانه**، شماره ۵۸: ۱۱۳-۱۴۰.
۱۰. خزائی، سعید (۱۳۸۶). **آینده‌پژوهی؛ مفاهیم و ضرورت‌ها**، انتشارات کشف آینده.
۱۱. خلیلی، فاطمه و صفدریان، غزال (۱۳۸۹). اکو هتل، حرکتی جهانی به سوی گردشگری پایدار، **ره‌شهر**، شماره ۱۱۷: ۵۲-۴۱.
۱۲. رضوانی، محمدرضا و بیات، ناصر (۱۳۹۳). تحلیل جایگاه گردشگری روستایی در برنامه‌های کلان توسعه‌ی کشور (با تأکید بر برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه ملی)، **برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری**، شماره ۹: ۳۰-۱۱.
۱۳. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ پورطاهری، مهدی و مهدوی، داوود (۱۳۸۹). ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری، **مطالعات گردشگری**، شماره ۱۴: ۴۰-۱.

۱۴. سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری (۱۳۹۳). **دستورالعمل احداث و بهره‌برداری از اقامتگاه‌های بوم‌گردی**، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.
۱۵. شاه‌محمدی، محیا (۱۳۸۹). اصول برنامه‌ریزی توسعه‌ی پایدار گردشگری روستایی، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره‌ی ۱۴: ۲۵-۲۸.
۱۶. شریفتیان، محمدحسن (۱۳۹۰). تأملی بر گردشگری شهری در ایران و ارائه راهکارهایی در جهت توسعه‌ی پایدار، شهر و فرهنگ، شماره‌ی ۲: ۱۹۳-۱۷۹.
۱۷. شریف‌زاده، ابوالقاسم و مرادنژادی، همایون (۱۳۸۱). توسعه‌ی پایدار و گردشگری روستایی، جهاد، شماره‌ی ۲۵۱: ۶۱-۵۳.
۱۸. شفیعی ثابت، ناصر و براتی طرقی، ابوالقاسم (۱۳۸۸). نقش بازارچه‌های هفتگی روستایی در تحولات اقتصادی روستاهای استان تهران. **روستا و توسعه**، سال اول، شماره‌ی ۱۲: ۵۲-۲۹.
۱۹. علیزاده، رضا (۱۳۹۱). چای، فرصتی به نفع گردشگری کشاورزی. قابل دسترسی در لاهیگ: <http://www.lahig.ir/fa/pages/?cid=5028>. بازیابی شده در تاریخ ۱۵ دی ۱۳۹۳.
۲۰. علی‌قلی‌زاده فیروزجایی، ناصر و قدمی، مصطفی (۱۳۹۱). ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری (نمونه مورد مطالعه: دهستان تمشکل، شهرستان تنکابن)، **تحقیقات جغرافیایی**، شماره‌ی ۱۰۴: ۱۰۴-۷۹.
۲۱. غزتی خراسانی، عماد. (۱۳۹۱). آموزش زندگی در گردشگری روستایی. قابل دسترسی در: <http://www.emadezzati.com>. بازیابی شده در تاریخ ۳ اردیبهشت ۱۳۹۴.
۲۲. قدمی، مصطفی و شعبانی، مریم (۱۳۹۳). تحلیل سناریو تغییرات کاربری اراضی مقاصد گردشگری نمونه موردی: بخش مرکزی نوشهر. **مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای**، شماره‌ی ۲۰: ۱۲۶-۱۰۵.
۲۳. مرکز گردشگری سلامت ایران (۱۳۹۲). گردشگری سلامت چیست؟ قابل دسترسی در: <http://iranht.ir>. بازیابی شده در تاریخ ۵ فروردین ۱۳۹۴.
۲۴. مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ نصرتی، فردین و ایمانی، بهرام (۱۳۸۹). ارزیابی دیدگاه گردشگران موزه میراث روستایی در توسعه روستایی مطالعه مورد موزه میراث روستایی گیلان، **جغرافیای انسانی**، شماره‌ی ۴: ۱۹۸-۱۸۷.
۲۵. مظلوم‌زاده، سید مهدی؛ عطاری، مازیار و خوشنویس، یاسر (۱۳۸۶). آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری و نقشه مفهومی آن در حوزه جوانان، **مطالعات جوانان**، شماره‌ی ۱۰ و ۱۱: ۱۳۴-۱۱۱.
۲۶. مهرگان، محمدرضا (۱۳۹۱). **پژوهش عملیاتی پیشرفته**، نشر کتاب دانشگاهی.
۲۷. وراثتی، حمیدرضا؛ سرور، هوشنگ؛ مبارکی، امید و عبدالله‌زاده، مهدی (۱۳۹۰). امکان سنجی جاذبه‌های اکوتوریستی استان اردبیل، **جغرافیا و برنامه‌ریزی**، شماره‌ی ۴۰: ۱۷۵-۱۹۹.
۲۸. یزدانی زنگنه، مریم؛ خسروی‌پور، بهمن و غنیان، منصور (۱۳۸۸). راهبردهای توسعه‌ی پایدار اشتغال در بخش گردشگری روستایی، **کار و جامعه**، شماره‌ی ۱۰۹: ۱۰۷-۱۰۱.

30. Byrd, E., Bosley, H. and Dornberger, M. (2009). Comparision of stakeholder perception of tourism impact in rural eastern North Carolina, **Tourism Management**, No. 30: 693-703.
31. Dwyer, L., Edwards, D., Mistilis, N., Roman, C. and Scott, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future, **Tourism Management**, No. 30: 63-74.
32. McGehee, N. and Andereck, K. (2004). Factors predicting rural residents' support of tourism, **Travel Research**, 3(43): 131-140.
33. Niiniluoto, I. (2001). Futures studies: Science or art?, **Futures**, No. 33(5): 371-377.
34. Philadelphia EcoCamp. (2014). **EcoCamp**, Retrieved November 1, 2014 from: <http://www.phillyecocamp.org/>
35. Richins, H. (2007). Community tourism development scenarios and their use in tourism research, **Asia Pacific Journal of Tourism Research**, No. 2(1): 31-42.
36. Schwaninger, M. (1984). Forcasting leisure and tourism, Scenario projection for 2000-2010, **Tourism Mangment**, 5(4): 275-250.
37. van Doorn, J.W. (1986). Scenario writing, A method for long-term tourism forecasting, **Tourism Management**, No. 7: 49-33.